

ЗЛОЧИН У РИДОВИМА

Из групе заробљеника која је другог новембра 1941. године из Ко-сјерића спровођена за Равну гору издвојено је на Околиштина девет партизана. Они су одведени у Скакавачке Ридове и над њима је истог дана извршен страشان злочин. Симо Познановић се сећа:

„ . . . За злочин који су четници починили код Скакаваца није се одмах сазнало. Тек после два-три дана један четник из Коојерића јавио је родбини неких побијених партизана.

Убрзо су четници морали да се повуку из Ко-сјерића и тек тада је нас партизане неки Радомир Јосиповић из Шеврљуга обавестио где се налазе наши мртви другови и другарице. Рекао је да су побијени и да се налазе у једном амбису коме је тешко прићи. Кад смо о томе обавештени, из Команде места у Ко-сјерићу кренуло је нас петоро. Поред мене пошли су Ђукан Ђукановић, Мића Пантић и двојица рабација — Радинко Петронијевић Ћиро и Превислав Лазаревић.

Кад омо дошли близу Скакаваца, неко од мештана нас је обавестио да се побијене жртве налазе у једној јами. Рекли су нам да се том месту не може да приђе са воловском запрегом. Двојица наших рабација су отишли са овим мештанима, пронашли су жртве у камењу, али су их одатле морали износити једног по једног на моткама. Нашли су осморо и све су их изнели на један брег. Јордан Ђукановић није ту убијен. Он је с тог страшног места уопео некако да побегне, али је био рањен. Дошао је до школе у Скакавцима и ту су га четници стигли и убили.

Пошто је осморо мртвих изнето на брег изнад Скакавачких клисура, наше рабације су покушале да изађу на то место с воловским колима. Кола нису могла никако прићи. Никаквог пута није имало. Тада су од неких

Споменик
жртвама
четничког терора
на Околишту
код Субјела

мештана узете санке и привучене до места где се могл̑ прићи колима. Ту смо осам мртвих натоварили на кол и превезли до Косјерића. Убијене друлове и другариц могли смо препознати само по комадима одеће која ј на њима оегала. Све је било страшно изнакажено.

Превезли смо их у Косјерић и сахранили.

Четник Ратко Обрадовић који је спровео наше дру гове на Равну гору касније је ухваћен, одведен у Ужиц и тамо убијен. .

Симо Познановић у току прве непријатељске офанзиве је за робљен, отеран у Шабачки логор, одатле на Бањицу па каеније ; Норвешку, где је дочекао крај рата. Међу онима које су четниц] заробили у Косјерићу новембра 1941. године били су му брат Све тозар и супруга Брена, која се на три-четири дана пре тога тек би

ла породила и оставила је код куће сасвим мало дете². Светозар је зверски убијен у Ридовима (тако мештани називају оно место у Скакавачким клисурама где су Ајдацићеви четници извршили гнусан злочин). Симо је свога брата Светозара једва препознао по једном комаду одеће. Кад је о томе причао, поглед му се укочио, очи засијале и низ смежурано лице скотрљало се неколико суза.

Злочин у Ридовима регистрован је и у књизи Србија у рату и револуцији 1941—1945³. Никола Љубичић у својој књизи **Ужички одред** овом злочину четника посвећује читав одељак, наводећи имена која су овде сакупљена, али се ту каже да је у групи убијених у Ридовима био и учитељ Танасије Милосављевић. Већ и сам датум који се овде наводи — десети новембар — показује да је негде настала извесна временска неодређеност. Дуго се заиста није знало где и како је убијен учитељ Тавасије Милосављевић. У неким публикацијама је записано да је он убијен у Ридовима код Скакаваца, кад и осталих осам жртава⁴. Касније се испоставило да је он убије« у другој групи заробљених у Дивчевићима крај Косјерића. Злочин у Ридовима одиграо се другог новембра 1941. године, а Танасије Милосављевић је заробљен у Костојевићима у ноћи између седмог и осмог новембра. Данас је јасно да је група партизана која је зверски ликвидирана у Ридовима код Скакаваца издвојена из прве колоне заробљеника, коју су четници терали на Равну гору првих дана новембра, а група у којој се налазио Танасије Милосављевић ликвидирана је крај самог Косјерића, пет-шест дана касније и она је издвојена из колоне партизана који су заробљени у Карану и Костојевићима⁵.

Тежину овог злочина веома верно описала је ужичка „Борба“ у броју од 18. новембра 1941. године. У чланку под насловом „Братоубице. Равногорци крај Косјерића извршили грозан злочин“ писало је:

„Нечувени злочин догодио се недалеко од Косјерића. Злочин који не заостаје нимало за одвратним зверствима која је окупатор чинио по Мачви, у Крагујевцу и другим нашим местима.

. . . Све похватане партизане и њихове пријатеље те звери у људском облику потерали су у правцу Равне горе...

. . . Успут се према партизанима поступало страховито. За најмању реч ударани су кундацима. Када је поворка одмакла један део пута, стигао их је равнорац — жандарм Ајдацић. Он је пришао партизанима и одабрао девет лица...

2. Исто, стр. 418.

3. Српска књижевна задруга, Београд 1976, стр. 156.

4. Вид. *Цветови у огњу*, Титово Ужице 1970, стр. 93.

5. Уп. Никола Љубичић: *Ужички одред*, стр. 271—272.

Велимир Јонсимовић

Лела Субић - Гмизовић

Милева Косовац

Драгослав Марновић

Мансим Марковић

Светозар Познановић

Ајдачић је рекао да их води на саслушање. А **пов** их је с пет-шест људи у клисуру Ридова, **крај** села О каваца. Ту је почело зверско мучење. Партизани су **пј** млаћивани кундацима, живима су вађене очи,ложена) је ватра на телу. Обе другарице су биле силоване, а : тим избодене бајонетима. Затим су ти крволоци **остаЕ** ли лешеве и умакли у непознатом правцу. Осталих партизана и њихових пријатеља одведени су у прав Равне горе и о њиховој судбини ништа се не зна.

Кад су партизанске снаге освојиле поново Косјерк откривени су у клисури лешеве поубијаних другова. О: су пружали грозну слику — главе размрскане камење полунагорела тела, преклане жене.

Јордан Ђукановић,
командир Црногорске чете
Ужичног партизанског одреда

Тела ових мученика пренета су у Косјерић. Одатле су дрезвена у Ужице, где ће бити сахрањена како пристоји палим борцима у борби против окупатора и његових слугу.

Једна комисија грађана прегледала је сва тела. Записнички су утврђене све смртоносне повреде. Исто тако ће и једна лекарска комисија прегледати тела мученика и записнички утврдити каква су све зверства чинили равногорци.

Један од виновника овог злочина већ је у партизанским рукама. Он признаје своје недело. . ."⁶

У следећем броју „Борбе“ од 20. новембра 1941. године налазимо још два документа о злочину у Ридовима. Први је „Записник о увиђају у Косјерићу“, који доеловно гласи:

„**Миливоје Кевић, ветеринар из Косјерића**, убијен куршумом у чело. Претходно је ударен кундаком. По целом телу се виде модрице. Избоден је ножем по рукама.

Јелена Гмизовић, учитељица из Сјече Реке. Страховито мучена, силована, усијаним гвожђем паљена по врату и по бутинама. На десној бутини ударац ножем. У леви чланак ударио експлодирајући метак. Лева рука пребијена. На десној бутини рана од метка. Издахнула по свој прилици од силних рана.

Косовац Милева, учитељица из Таора, страховито мучена, силована, модрице по целом телу од кундака. Избијено неколико зуба. На десној ноzi огромна рана од ножа. На обема бутинама виде се опекотине. Избијено лево око. На врату опекотине. На листу леве ноге рана од ножа.

Прзослав Гмизовић, судија. Смртна рана од куршума у главу. Свуда по телу модрице од кундака.

Непознати, страховито мучен. Испребијан кундаком. Ране од куршума на челу, на грудима и на трбуху. На глави се налазе опекотине од усијаног гвожђа. Руке избодене ножем.

Ера, мотоциклиста Колубарског батаљона, сломљена вилица, десна нога пребијена. Лева нога исечена ножем на два места. Умртвљен ударцем ножа у врат.

Светозар Познановић, сељак из села Косјерића. Огромна рана на левој страни лобање. Лева рука и лева нога пребијене. Страшно мучен.

Присуствовали прегледу: Милутин Стефановић, трг. из Косјерића, Божо Николић, каф. из Косјерића. Записник саставио Јешић Момчило. . ."⁷

Није јасно због чега у овом извештају нема података о Максиму и Драгославу Марковићу и који је овај „непознати“.

У истом броју „Борбе“ од 20. новембра има чланак под насловом „Ужице је достојно испратило жртве из Косјерића“, у коме се каже:

„Ужице, 18. новембра.

У дворишту Основне школе данас су били изложени остаци шест жртава убијених и унакажених од равнаторских банди код Косјерића. То су тела шест мученика: народних учитељица Милеве Косовац и Леле Гмизовић, судије Првослава Гмизовића, ветеринара Миливоја Кевчића, курира Миливоја Јоксимовића⁸ и једног непознатог Ваљевца, чијим се сенима поклонили велики број Ужичана и одао им последњу пошту.

Поред ковчега у којима су лежала мртва тела обешчашћених, изгажена и измрцварена од бандита, цело Ужице застајало је згрожено и згрануто. Људи су са поштовањем скидали капе, њихова лица грчила су се од гнева, са уста падале су речи осуде. . .

У име учитељица са својим другарицама и осталим жртвама опростила се дирљивим говором другарица Рад-

7. *Историјски архив КПЈ*, том I, књ. 1, стр. 316.

8. Вероватно штампарска омашка. Курир „Ера“ звао се Велимир Јоксимовић. Вид. *Цветови У огњу*, стр. 62.

мила Топаловић. Затим у име грађана говорио је секретар Народноослободилачког одбора друг Миша Ковачевић. . ."⁹

И овде се помиње као „непознати“ изван Ваљевац. Остаје нејако ко је то. Врло је могуће да је само пет жртава из Ридова пренето у Косјерић па одатле у Ужице, а шеста жртва која се помиње у два написа „Борбе“ од 20. новембра може да буде учитељ Танасије Милоеављевић, који је убијен касније крај Косјерића и пронађен истовремено кад и друге жртве четничких злочина, а може да буде и НЕПОЗНАТИ ВАЉЕВАЦ (касније је утврђено да је то Драгољуб Лукић, зуботехничар из Ваљева, родом од Бугојна

Жртве четничког терора код Косјерића

у Босни, борац Колубарског батаљона Ваљевског партизанског одреда). Јасно је да се за ове злочине сазнало тек кад је Косјерић ослобођен од четника, а из истраживаних записа у матичним књигама¹⁰ јасно се види да су ове жртве пронађене и сахрањене на традиционални начин у времену од 18. до 25. новембра. Сасвим поуздано се зна да су на гробљу изнад Косјерића, ономе које припада селу Косјерићу, сахрањени Максим Марковић, Драгослав Марковић и Светозар Познановић". Светозар Савић и Миломир Димитријевић, који су убијени касније на другом месту, пренети су у своја родна места и тамо сахрањени. Тако су породице учиниле и

9. *Историјски архив КПЈ*, том I, кнж. 1, стр. 315—316.

10. Преписи матичних књига умрлих за све ратне године налазе се у Историјском архиву у Титовом Ужицу.

11. И данас у том гробљу постоје њихови надгробни споменици.

са Јорданом Ђукановићем на Варди, са Ковачевићем из Сече Реке и трговцем Вукашиновићем. Учитеља Танасија Милосављевића није имао ко да сахрани у Косјерићу и он је пренет и сахрањен у Ужицу као онај „непознати“. Тога се одређено сећају и његови најближи сродници.

Што су подаци у неким написима тадашње „Борбе“ до извесне мере неодређени или недовољно јасни — то се може разумети тадашњим општим приликама и могућностима правременог обавештавања. Дедијер се у свом „Дневнику“ два пута осврће на четнички злочин код Косјерића¹². Он најпре пише:

„ . . . Код Косјерића је жандарм Филип Ајдачић са својим помоћницима убио 17 другова и другарица. Зверски су их мучили. Другарице су прво силоване, а затим их је Ајдачић пекао. Лешеве смо ми касније пренели у Ужице и свечано сахранили. . . ”

У напомени Дедијер саопштава да је он о томе написао допис у „Борби“ од 18. новембра. У том допису, који је овде делимично цитиран, не помиње се 17 већ девет лица, од чега осам са именима, а једно лице као „непознато“. Међутим, лако је могуће да су у Ужице стигле вести и о убијању друге групе заробљених партизана, оне која је убијена у Дивчевићима крај Косјерића. У тој групи помиње се седам убијених, од чега шест са одређеним именима. У време кад се објављује поменути напис у „Борби“ знало се за обе групе побијених и оне су у Дедијеровом „Дневнику“ вероватно спојене.

Занимљиво је друго сведочанство у Дедијеровом „Дневнику“, записано 24. новембра. Он се враћао у Ужице са преговора у Чачку, заједно са четничким капетаном Митићем и неким руским емигрантом, који су учествовали као представници четника на преговорима. На том месту Дедијер записује:

„ . . . Позвали смо четнике да дођу у Ужице и да виде лешеве измрцварених у Косјерићу. Онај руски емигрант је рекао да су то можда четнички лешеве, али је брзо променио тон. . . ”

У стенографским белешкама са суђења Дражи Михаиловићу У лето 1946. године¹³ такође се помиње овај злочин.

Злочин у Ридовмма остаће као опомена на једно време кад се свест и савест друштвеног шљама у мутном времену до краја замути и престане деловати као људска, спусти се чак испод нагона звери, не заслужује више ни да се зове перверзијом најниже врсте, надмаша свирепост робовласника и средњовековних инквизитора и, на крају, тера нормалног човека да се стиди што је и то учинио — човек.

12. Владимир Дедијер: *Дневник*. Друго издање, Југословенска књига, Београд 1951, стр. 41 и 44.

13. *Издајник и ратни злочинаи Дража Михаиловић прео судом*. Стенографске белешке. Београд 1946, стр. 55 и 509.